

Сергій КУДРЯШОВ

РИЗИКИ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ ТА НАПРЯМИ ЇХ ОБМЕЖЕННЯ

Проаналізовано загальносвітову практику ризиків споживчого кредитування. Досліджено взаємодію банків і страхових компаній у сфері страхування іпотечних операцій, автокредитування, ризиків неповернення кредитів та інших видів ризиків. Визначено ключові напрямки мінімізації банківських ризиків в Україні за рахунок використання типових кредитних програм.

The world practice of risks of the consumer crediting is analysed. The author researches the co-operation between banks and insurance companies in the field of mortgage transactions insurance, auto crediting, repayment risks and other types of risks. The basic directions of bank risks minimization in Ukraine due to the use of the typical credit programs are determined.

В останні роки темпи зростання обсягів кредитування фізичних осіб значно перевищують залучення коштів населення у формі депозитів. Зокрема, з 2003 до 2006 рр. величина наданих споживчих кредитів збільшилася на 918,6%, а депозити населення – лише на 291,1%. Такі зміни потребують розширення джерел формування ресурсів для забезпечення кредитних операцій. Водночас, зростають кредитні ризики, напрями обмеження яких потребують поглибленого обґрунтування.

Проблеми розвитку споживчого банківського кредитування досліджують такі вчені, як А. М. Мороз, А. А. Пересада, М. І. Савлук, Д. Г. Лук'яненко, М. А. Козоріз, С. М. Самець, С. С. Осадець та ін. В їхніх працях розглядаються питання змісту, форм розвитку та ролі споживчого банківського кредитування в Україні. Проте, недостатньо дослідженими є пи-

тання ризиків споживчого кредитування, їх врахування в банківській діяльності та визначення напрямів їх обмеження.

В Україні банки ще не повною мірою використовують інструменти зменшення власних кредитних ризиків шляхом їх розподілу між іншими видами діяльності або партнерами по бізнесу. Значні ризики в споживчому кредитуванні пов'язані з умовами збереження предметів застави та їх страхування. Найбільш типовими для банківської діяльності є кредитний, процентний та системний (ринковий) ризики.

До кредитних належать ризики, пов'язані з втратою предметів застави або їх відсутності. Установлені законодавством обмеження на право здійснення банками інших видів діяльності (крім банківської) перекладають на банки ризики інших суб'єктів господарської діяльності. Так, на початок 2006 року в

Україні існувало не більше 60% рентабельних підприємств. Інші належали до збиткових. Відокремлення споживчого банківського кредитування від кредитування реального сектору економіки не можна вважати доцільним. Споживчий банківський кредит має стати основою розвитку підприємств та галузей.

Зменшення ризиків досягається шляхом страхування майна. Але можливість отримати страхове відшкодування в повній мірі також пов'язано з певними ризиками. Адже як окремі страховики, так і страхова система в цілому мають певні проблеми розвитку вже упродовж декількох років. Так, в Україні у 2003–2005 рр. обсяги одержаних страхових премій не перевищували 13 млрд. грн. Разом з тим, кредитний портфель українських банків на 01.01.2006 р. складав 156,4 млрд. грн. [1, 50]. Більшість кредитів надана під заставу майна, яке є застрахованим. Таким чином, якщо припустити, що стануться страхові випадки з майном, загальна сума якого перевищує 8% загальної вартості, тоді страхова система України буде знаходитися у стані дефолту.

Крім того, слід звернути увагу на те, що в останні роки недовіра до страхових компаній знизилася до критичного рівня. За даними Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, вітчизняним страховим компаніям не довіряє майже 80% громадян. Причому, цей невтішний показник залишається стабільним упродовж декількох років. Значна частина страхувальників, що зустрілися з проблемами несвоєчасних і неповних виплат страхових відшкодувань, є позичальниками комерційних банків.

Такий стан справ зі страхуванням застави не можна вважати надійним, виходячи з інтересів комерційних банків. У 2003–2005 рр. українські страхові компанії відшкодували своїм клієнтам суму, яка становить близько 12–13% загального обсягу страхових премій [2, 51]. Решта внесків клієнтів залишається

поза контролем банків. А це позбавляє можливості впливати на якість страхових послуг, а також обмежує отримання компенсації доходів, що має забезпечити страхова діяльність.

На сучасному етапі банки розглядають страховий ринок не тільки як гарант збереження застави, а і як джерело отримання значних доходів, а страховиків – як стратегічних партнерів в досягненні цієї мети.

Сьогодні практично кожний банк обирає для себе одну або декілька страхових компаній як стратегічних партнерів. Навіть коли клієнт звертається в банк з обов'язковою умовою застрахувати автомобіль в обраній ним компанії, банк переконає його скористатися послугами тієї страхової фірми, з якою у нього налагоджена співпраця. Така інтеграція банківських та страхових установ існує не перший рік. А в останній період спостерігається прискорення процесу створення банками власних страхових компаній. Найбільш відомими альянсами є Промінвестбанк та АСТ “Вексель”, ПриватБанк та СК “Кредо” або СК “Інгострах”, “Укрсоцбанк” та АСК “Укрсоцстрах” і НАСК “Оранта”, Райффайзен Банк Аваль та АСК “Еталон”.

Але навіть тісні відносини між банками та страховиками не призвели до забезпечення високої якості страхування для страхувальників. Однією з причин є те, що на законодавчому рівні вирішення спірних питань між страховиками та страхувальниками є ще недостатньо врегульованим. Зокрема, не передбачено обов'язкове страхування автомобілів, що перебувають в банківській заставі. Проте, банки вимагають обов'язкового страхування такого майна. За відсутності чітких законодавчих механізмів страхування автотранспорту страховики здійснюють страхування автомобілів на підставі “Правил добровільного страхування транспортних засобів” та деяких інших документів. Правила розробляються

окремо кожним страховиком та реєструються Уповноваженим органом при видачі ліцензії на право здійснення відповідного виду страхування. Тому правил з добровільного страхування транспортних засобів існує стільки, скільки і страхових компаній. Відповідно виникають розбіжності в умовах страхування, передбачених тією чи іншою страховою компанією. Отже, укладаючи угоду про страхування автомобіля і позичальник, і банк ризикують не отримати страхове відшкодування в разі недобросовісних дій страховика.

Одним з напрямів вирішення цього питання є створення умов для конкурентної боротьби між страховиками та банками шляхом надання можливості банкам здійснювати страхову діяльність.

Однією з перших країн, що дозволила банкам проникати в таку сферу діяльності стала Великобританія. Концепцію банківсько-страхової діяльності тут вперше було прийнято в 1976 році. Але ще до цього першим банком, що почав надавати такого типу страхові послуги, став TSB. У 1967 році він вийшов на ринок з власним продуктом зі страхування життя. З того часу більшість провідних банків, а також нефінансових компаній придбали або створили власні страхові підрозділи.

До особливостей банківського сектору у Швейцарії можна віднести його універсальний характер. Переважна більшість банків тут виконує всі операції пов'язані з нетиповими банківськими послугами. Універсальним банкам дозволяється надавати також небанківські послуги, включаючи страхування.

Проте, аналіз досвіду зарубіжних країн, дає можливість зробити висновки, що банкам ще не вдалося захопити помітну частку ринку у традиційних страхових компаній, які практично повністю домінують у сфері страхування життя і пенсійного страхування.

В Україні, для зміцнення позицій на ринку страхування, банкам необхідно

змінювати свою стратегію, забезпечуючи комплексні фінансові послуги, в пакети яких будуть включені і страхові продукти. Зокрема, уже використовуються пакети страхових послуг зі страхування іпотечних операцій. До їх складу включається майнове страхування, особисте страхування позичальників, в окремих випадках титульне страхування. Але до пакету страхових послуг доцільно також включити страхування іпотечних ризиків, а саме страхування кредитора від збитків, що виникають при дефолті позичальника. Такого роду явища мають місце у випадках, коли сума після реалізації предмету застави недостатня для покриття кредитної заборгованості. Така ситуація часто виникає при зменшенні початкового внеску з метою поширення програм кредитування серед різних верств населення.

Прикладом можуть бути США, де при наданні кредитів у розмірі 100% від вартості житла кредитні ризики обмежуються існуючою системою страхування іпотечних ризиків. Якщо при реалізації об'єкта застави банки виявляються нездатними погасити кредитну заборгованість в повному обсязі, страхова компанія зобов'язана компенсувати різницю. Такий порядок є важливим не тільки для окремого кредитора, але і для всієї банківської системи в цілому. Адже вона дає можливість спростити умови кредитування, не збільшуючи при цьому кредитних ризиків. Аналогічні умови слід запровадити і для операцій з автомобільного кредитування в Україні. Адже зменшення українськими банками авансових внесків і навіть доведення їх до 0% збільшує ризики кредитних операцій.

Важливим напрямом розвитку іпотечного кредитування є страхування ризиків втрати прав власності на предмети іпотеки. Титульне страхування частково гарантує зменшення цього ризику через певний час після оформлення купівлі-продажу нерухомості. Але банкам досить

складно запобігти кредитним ризикам при народженні дітей в помешканні позичальника. Слід звернути увагу на те, що такі ризики тільки з'являються в українській банківській практиці. А впродовж дії довгострокових іпотечних позик вони можуть мати більш масштабний характер.

Можливим шляхом запобігання такого роду ризикам є модифікація титульного страхування у страхування ризиків втрати права власності іпотекодержателя внаслідок непередбачуваних об'єктивних обставин. Заслугує на увагу схема взаємодії банків та страхових компаній зі страхування фінансових ризиків при наданні банкових споживчих позик.

Забезпечення страхування ризиків неповернення споживчих кредитів полягає не тільки у їх перерозподілі між банками та страховиками. Такий механізм може сприяти скороченню термінів повернення безнадійної кредитної заборгованості та збільшенню нарахованих прострочених відсотків і штрафних санкцій.

При кредитуванні без страхування фінансових ризиків банки не можуть в короткі терміни позбутися проблемної заборгованості навіть за наявності сформованого резерву. Процедура погашення проблемних активів у судовому порядку або її списання за рахунок власних страхових резервів є досить тривалою. В більшості випадків за час проведення судової процедури погашення боргу або його списання, нараховані штрафні відсотки та пеня в декілька разів перевищують основний борг за негативною позичкою. Таким чином йдеться про втрату часу банками, яка призводить до значних витрат у майбутньому.

Такий механізм потребує запровадження і в Україні, де від початку подання позовної заяви кредитора до стягнення проблемної заборгованості проходять роки. Відсутність законодавчого регулювання банкрутства фізичних осіб вима-

гає від українських банків формування та утримання значних резервів за безнадійними боргами, що значно скорочує доходність кредитних операцій.

Запровадження страхування фінансових ризиків банку дає можливість ліквідації простроченої заборгованості одразу після її віднесення до "сумнівної" – понад 90 днів. Банк подає документи негативного позичальника до страхової компанії, яка перераховує банку страхове відшкодування у розмірі існуючої прострочки. При цьому подальша процедура судового вирішення повернення заборгованості проводиться страховою компанією.

Для банків запровадження такої моделі страхування дає можливість уникнення накопичення значної простроченої заборгованості за відсотками та штрафними санкціями; стримування збільшення страхових резервів за безнадійними кредитами; підвищення прибутковості операцій зі споживчого кредитування. Стратегічним напрямком зменшення кредитних ризиків є поєднання банківської діяльності зі споживчого кредитування з торговими посередниками. В Україні ще недостатньо використовується схема надання споживчих позик торговим організаціям для подальшої реалізації ними товарів населенню.

Одним із прикладів успішної реалізації програми непрямого автокредитування є американський Morgan Bank в Хадсоні (штат Огайо). До 65% обсягу кредитного портфелю банку складають непрямі кредити на придбання автомобілів. Щомісячні обсяги автомобільного кредитування складають 7 млн. дол. США при цьому 60% позик надається на придбання нових автомобілів, 40% – тих, що були в експлуатації. Доцільність використання таких схем для банків полягає у зменшенні кредитних ризиків шляхом скорочення кількості позичальників, адже позику банк надає одному автодилеру на придбання автомобілів, який, в свою чергу, надає кредити населенню.

Такі моделі кредитування в розвинутих країнах поєднують в собі елементи корпоративних та споживчих позик. А банки виконують більш значну економічну роль, адже вони кредитують і підприємства, і населення. За такої схеми, банки вносять до класичного споживчого кредиту елементи корпоративного кредитування – звужене коло позичальників. В періоди різкого збільшення кількості банкрутств серед позичальників – фізичних осіб такий механізм кредитування стає об'єктивно зумовленим.

Впровадження в Україні непрямого споживчого кредитування необхідне і у зв'язку зі зростанням проблемних споживчих позик. Впроваджувати такі механізми доцільно, в першу чергу, в наданні позик за програмами “Розстрочка”.

Для торгових підприємств дана схема має багато позитивних аспектів. Так, відсотки за наданими кредитами населенню завжди перевищують відсотки за отриманими позиками від банків при корпоративному кредитуванню. Кредити підприємствам банки надають під 14–16% річних, а доходність за споживчими кредитами може складати до 40% річних і більше. Отже, корисність такого співробітництва з банками для підприємств очевидна. Отримані позики від банку на придбання товарів або їх виробництва прискорюють товарообіг та крім звичайної націнки підприємство отримує відсотки за позичками, що надані населенню.

Важливим при довгостроковому споживчому кредитуванні є питання підтримання та збільшення обсягів кредитного портфелю. Довгострокові споживчі кредити з часом втрачають свою доходність, адже з кожним місяцем погашення основного боргу відповідно зменшуються нараховані відсотки. Такі проблеми вирішуються шляхом впровадження нетипових банківських послуг.

За програмами “Авто в кредит” можливо запровадити послугу гарантовану банком за схемою “трейд – ін”. Наприклад,

після двох років користування “авто-кредитом” позичальникам пропонується придбати новий автомобіль замість того, що був придбаний в кредит. За угодою, автосалон здійснює погашення залишку поточного кредиту, а банк оформлює новий на придбання іншого автомобіля. З використанням такої схеми банки можуть поновлювати втрачені з часом обсяги довгострокових активів. При цьому, ризики неповернення кредитів для банків стають більш контрольованими, адже вони надаються тільки надійним позичальникам.

Особливою проблемою є обслуговування заборгованості за наданими кредитами (як стандартної, так і проблемної). Рахунки за кредитною заборгованістю населення перед підприємством може обслуговувати банк, що надав кредит такому підприємству, а отже і одержувати доходи за розрахунково-касове обслуговування та частку доходів за кредитний франчайзинг. Крім зменшення ризиків неповернення кредитів досягається і збільшення прибутковості за рахунок зменшення резервів під нестандартну кредитну заборгованість. Адже проблемні позики будуть обліковуватись на балансі торгового посередника. Тому переведення з банківських балансів проблемних активів є досить важливим. За “сумнівними” та “безнадійними” активами, банки формують стовідсоткові резерви. Отже, на 1 млн. грн. неповернутих банку активів, формується 1 млн. грн. страхового резерву, що можна порівнювати з додатковими витратами. Слід врахувати, що робота з погашення проблемних активів є найбільш доходними операціями, адже штрафні відсотки та пені є найбільшими порівняно з доходами, отриманими від типових кредитних операцій.

Питання повернення проблемних активів підприємства можуть вирішувати за допомогою банку або колекторських агентств за окремою угодою. За відповід-

ну плату банк, використовуючи власний досвід в цій сфері, завжди допоможе повернути проблемні активи підприємству, що буде вигідно двом сторонам. Заставою підприємства за отриманою від банку позикою можуть виступати кредити надані підприємством населенню, забезпечені товарами, що продані у кредит. При цьому, в разі виникнення проблемних активів, підприємство повинно їх замінити на таку ж суму стандартних активів.

Накопичений банками досвід співробітництва з торговими організаціями в межах програм "Авто в кредит" та "Розстрочка" може бути використаний для розширення іпотечного кредитування. Однією з таких схем є співробітництво комерційних банків з ріелторами у супроводжуючих послугах. За домовленістю з банком ріелтори приймають на себе проведення експертної оцінки нерухомості, що купується в кредит, реєстрацію прав власності в БТІ на іпотекодавця, юридичну експертизу документів на нерухомість, консалтингові послуги та ін. При цьому обов'язковою умовою є складання договору поруки, де передбачається зобов'язання ріелтора реалізувати об'єкт нерухомості в разі невиконання позичальником умов кредитної угоди.

Підсумовуючи сказане слід зазначити: по-перше, з метою обмеження ризиків споживчого кредитування в Україні доцільно запровадити гарантування якості надання страхових послуг з боку комерційних банків. Для цього слід внести доповнення до п. 48 Закону України "Про банки і банківську діяльність", що дозволить комерційним банкам страхувати об'єкти застави.

По-друге, для забезпечення проведення такого страхування комерційні банки повинні здійснювати формування спеціальних страхових резервів. Акумуляовані таким чином кошти будуть гарантувати своєчасні страхові виплати банківським заставодавцям в разі виникнення страхових випадків, що мінімізуватиме ризик непогашення споживчих кредитів.

По-третє, страхування фінансових ризиків, пов'язаних з проведенням операцій споживчого кредитування є одним з дієвих заходів уникнення накопичення простроченої заборгованості за відсотками та штрафними санкціями, стримування накопичення страхових резервів за "безнадійними" боргами та забезпечення підвищення прибутковості споживчих кредитів.

По-четверте, важливим напрямом мінімізації банківських ризиків є їх перерозподіл між торговими посередниками та банками. В Україні ще недостатньо використовується споживче кредитування суб'єктів торгівлі або виробників під реалізацію товарів населенню. Ефективність такого кредитування підвищується у разі використання типових кредитних програм.

Впровадження таких програм буде здійснювати позитивний вплив не лише на розвиток кредитування населення, а й підприємств і організацій, що є необхідною умовою прискорення економічного розвитку.

Література

1. *Динаміка фінансового стану банків України на 1 січня 2006 // Вісник НБУ. – 2006. – № 2. – С. 50.*
2. *Гусев Ю. Чтобы не платить по собственным обязательствам, страховые компании используют целый арсенал уловок // Бизнес. – 2006. – № 20. – С. 50–54.*
3. *Недилько А. В банк – за страховкой, в страховую компанию – с депозитом // Банковская практика за рубежом. – 2004. – № 5. – С. 42–46.*
4. *Потійко Ю. Теорія і практика управління різними видами ризиків у комерційних банках // Вісник НБУ. – 2004. – № 4. – С. 58–60.*
5. *Стародубцева Е. Б., Сидоров В. В. Потребительское кредитование в России // Банковские услуги. – 2006. – № 6. – С. 14.*